

lik / Sefs ü vâzih ister dinleyen fehmi eyleyen anı / Nice Türkî denir ol şî're kim her lafzının halli / Lugatlar bakmağa muhtâc ede meclisde yârânı" dediği anlayış, devrin şiir meclislerinde bir Türk nazım şekli olan şarkıların çoğalmasına ve hece vezniyle şiirler söylemeye kadar varacak bir mahallîlik fikrine kapı araladı. Bunun sonucu olarak divanlarda halk deyimleri, halk töresi ve halk felsefesine ait ifadeler çoğalmaya başladı. Bu anlayışın bir bakıma öncüsü sayılan Nedim'in divan şiirine getirdiği yenilikler, Lâle Devri'nin Osmanlı edebiyat ve sanatında bir neoklasizm olarak gücünü hissettirmesine yol açtı. Bu doğrultuda İstanbul'a dair hayat sahnelerini şiirleştiren Nedim, eğlence ve mahallî hayatı anlattığı şarkı ve gazelleri kadar divan şiirinin aşk anlayışını da hayata yansıttı; zihinlerdeki sevgiliyi sokağa indirerek dokunulabilen, hatta sitem edilebilen şuh bir sevgili haline getirdi.

Çağın Nedim kadar önemli diğer şairi Seyyid Vehbî de bu döneme ait olaylardan ilham alarak manzumeler yazmıştır. Saraya yakınlığı ile başta eğlence meclisleri olmak üzere hayatı ve zevki ilgilendiren her şey onun konuları arasındadır. Aya-sofya'ya açılan Bâb-ı Hümayun önündeki meydana yaptırdığı çeşme için bizzat III. Ahmed'in, "Besmeleyle iç suyu Hân Ahmed'e eyle dua" biçimindeki tarih mısraını, başına "aç" kelimesini ilâve ederek hem ebced yönünden hem de uygun bir kaside ile tamamlaması onu Lâle Devri'nin önemli şairleri arasına sokmuştur. Padişah tarafından verilen "reis-i şâirân" rütbesiyle şairliği resmîyet kazanan Osmanzâde Ahmed Taib ise bu dönemin sade dille yazan güçlü şairlerindendir.

Lâle Devri'nde Türk şiiri İran geleneğinin etkisinden sıyrılmış, İran kaynaklı klasik mesnevi konuları bırakılarak değişik konularda gazellerle millî nazım şekli olan şarkılar yanında yerli hayattan veya tasavvufî ilham alan mesnevîler de yazılmıştır. Bu döneme ait şarkı ve gazellerin daha ziyade bestelenmek için yazılmış olması dilleri ve konuları yönünden onları halka yakınlaştırmakla kalmamış, müzikî ile de bütünleşmelerine fırsat tanımıştır. Gerek pek çok şairin aynı zamanda müşkişinas olması, gerekse bestekâr sayısında görülen artış (*Şeyhülislâm Esad Efendi, Atrabü'l-âsar fî tezkiireti urefâi'l-edvâr* [nşr. H. S. Arel], *Müsiki Mecmuası*, sy. 9-24, Kasım 1948 – Şubat 1950) bu dönemde şiirle müzikî ilişkisini açıkça gösterir. Bestekârlar arasında Nazım, Nâyî Osman Dede, Ebubekir Ağa ile Kadızâde Mustafa

Çavuş, icracılardan Reşid Çelebi ile Eyüp-lü Mehmed Rızâ devrin en ünlü müşkişinaslarındandır. Bu devrin şair ve bestekârlarından çoğu ilmi hayatın da merkezinde yer alıyor ve tercüme heyetinde üye bulunuyordu (Uzunçarşılı, IV/1, s. 153). Ünlü nakkaş Levnî, pek çok edebî esere çizdiği minyatürler sayesinde renk ile şiiri buluşturmuştur. Devrin tezkirelerini ise Safâî Mustafa, Sâlim ve İsmâil Belîğ yazmıştır.

Lâle Devri yaşandığı çağdan sonra da pek çok şiire (bibl. Akay) ve edebî esere konu olmuştur. Ahmet Refik'in (Altınay) döneme ad olan incelemesi *Lâle Devri: 1130-1143* (İstanbul 1331), Musâhibzâde Celâl'in Odeon Tiyatrosu'nda sahnelenen oyunu *Lâle Devri* (1914), Faik Âli Ozansoy'un *Nedim ve Lâle Devri* adlı tiyatro eseri (İstanbul 1950), Enver Behnan Şapolyo'nun *Lâle Devrinde Şair Nedim'in Aşkı* ismini verdiği tarihî romanı (Ankara 1952) ve Ahmet Kabaklı'nın *Şair-i Cihan: Nedim* adlı senaryo-romanı (İstanbul 1996) bu hususta yazılmış müstakil eserlerden önemli olanlarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nedim, *Divan* (nşr. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1951, neşredenin önsözü, s. I-XIII; Esad Efendi, *Atrabü'l-âsar fî tezkiireti urefâi'l-edvâr* (nşr. Hüseyin Sâdeddin Arel, MM içinde), sy. 9-24 (1948-50); M. M. Montagu, *Türkiye Mehtupları: 1717-1718* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman Gazetesi), s. 139-142; Ahmed Refik [Altınay], *Lâle Devri*, İstanbul 1912, tür.yer.; İbrahim Alâettin [Gövsâ], *Nedim*, İstanbul 1932, s. 8-13; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 153; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 745-747; Hasibe Mazoğlu, *Nedim*, Ankara 1988, s. IX-X; a.mlf., *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara 1992, s. 1-10; Hasan Akay, *Fetih'ten Günümüze Şairlerin Gözüyle İstanbul*, İstanbul 1997, s. 997, 1002, ayrıca bk. İndeks; Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi: Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Edisyon Kritiği*, İstanbul 1997, s. 26-27, 33-36; Muhsin Macit, "Mahallîleşme Cereyanı ve Nedim", *Osmanlı*, Ankara 1999, IX, 711-717; Mustafa Armağan, "Lâle Devrinin Siyah Beyaz Fotoğrafı", *İstanbul Armağanı IV*, İstanbul 2000, s. 25-39; Emine Eroğlu, "Cevad Rüşti Bey'in Lâle Devriyle İlgili Yazıları", a.e., s. 143-156; İskender Pala, "Nedim ve Lâle Devri", a.e., s. 75-86; Salim Ayduz, "Bilimsel Faaliyetler Açısından Lâle Devri", a.e., s. 159-193; Hayri Yenigün, "Lâle Devri Bestekârları", *TY*, I/4 (1960), s. 47-48; II/5, s. 59-60; II/6, s. 53-54; II/7 (1960), s. 47-48; W. Heinz, "Die Kultur der Tulpenzeit des Osmanischen Reiches", *WZKM*, sy. 61 (1967), s. 62-116; Abdülkadir Karahan, "Seyyid Vehbî", *IA*, X, 543-547; Irène Melikoff, "Lâle Devri", *EP* (Fr.), V, 645-648; Öztuna, *BTMA*, I, 472; Beşir Ayvazoğlu, "Lâle Devri", *TDEA*, VI, 64-65; Necdet Sakaoğlu, "Lâle Devri", *DBİA*, V, 182-185.

İSKENDER PALA

LÂLEKÂİ (اللايكائي)

Ebü'l-Kâsım (Ebü'l-Hüseyin) Hibetullah
b. el-Hasen b. Mansûr
el-Lâlekâî et-Taberî er-Râzî
(ö. 418/1027)

Hadis hâfızı, kelâm âlimi
ve Şâfiî fakihî.

Takunya yapıp sattığı için Arapça'da bu anlama gelen "levâlik" kelimesine nisbetle Lâlekâî diye tanındı (Sem'ânî, V, 669). Taberistanlı olup bir müddet orada yaşadktan sonra önce Rey'e gitti, ardından Bağdat'a yerleşti. Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Ca'fer b. Abdullah el-Fennâkî, İsmâ b. Ali b. İsmâ el-Vezîr, Ebû Tâhir el-Muhallîs, Ebû'l-Hasan İbnü'l-Cündî, Ebû Ahmed el-Faradî, İbn Ebû'l-Fevâris ve Ebû Mes'ûd ed-Dimaşkî'nin de aralarında bulunduğu yüzü aşkın hocadan hadis dinledi. Kendisinden Hatîb el-Bağdâdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Ukberî, oğlu Ebû Bekir Muhammed b. Hibetullah ve İbn Zehrâ Ahmed b. Ali et-Tureysîsi hadis rivayet etti. Bağdat'a göç edinceye kadar sadece hadis ilimleriyle meşgul olan Lâlekâî'nin Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den Şâfiî fıkhı öğrendiğine dair bilgilerden hareketle (Hatîb, XIV, 70; İbnü'l-Cevzî, VIII, 34) onu Şâfiî fakihleri arasında sayanlar olmuşsa da (Brockelmann, *GAL*, I, 192; Sezgin, I, 501) Sübkî'nin *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*'sında yer almaması, kendisinin amelî mezhebi konusunda kesin bir bilgi bulunmadığını göstermektedir.

İyi bir hadis münekkidi kabul edilen ve görüşlerine başvurulana Lâlekâî amelde ehl-i hadîs, itikadda Selef yolunu benimsemiştir (İbn Kesîr, XII, 25). Silefi, Lâlekâî'nin tedlîs yaptığını söylemiş, râviler hakkında verdiği bazı bilgiler dolayısıyla yanlışlıkla suçlandığı olmuştur. Lâlekâî 6 Ramazan 418'de (10 Ekim 1027) Dinever'de vefat etti. Erken yaşta öldüğü için hadis bilgisinden ve eserlerinden yeterince istifade edilemediği belirtilmektedir.

Eserleri. 1. *Şerhu uşûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*. Çeşitli kaynaklarda *es-Sünne*, *Şerhu's-sünne*, *Şerhu i'tikâdi Ehli's-sünne*, *Hucecû uşûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, *Şerhu huceci uşûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, *Mezâhibü Ehli's-sünne* gibi adlarla da anılır. Lâlekâî'nin hayatının sonlarında kalem aldığı anlaşılan eserin mukaddimesinde Selef'in sünnete bağlılığı, aklı esas

alan Mu'tezile'nin hadisi bilmediği, bid'at karşısında âlimlerin tavrı ve ehl-i hadisin üstünlüğü ele alınmış, daha sonra Allah'ın birliği, isimleri ve sıfatları, Ehl-i sünnet'in Kur'an'a bakışı, Allah'ın zâtını düşünmekten nehiy, kader, mucize, iman, günah, tövbe, kabir, kıyametin alâmetleri gibi konular işlenmiştir. Eser, Ebû Muâz Mahmûd b. İmâm b. Mansûr tarafından *el-Müntekâ min Şerhi usûli i'tikâdi Ehlis-sünne ve'l-cemâ'a* adıyla ihtisar edilmiş ve müellifin *Kerâmâtü evliyâ'illâh* adlı kitabının yine Ebû Muâz Mahmûd tarafından yapılan muhtasarı ile birlikte yayımlanmıştır (Cidde 1415/1994). Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Hadis, nr. 325) *es-Sünen* adıyla kayıtlı bulunan nüsha da bu eser olmalıdır. Ayrıca kimliği tesbit edilemeyen bir kişi rivayetlerin senedlerini çıkararak kitabı *Kâşifü'l-ğumme fi i'tikâdi Ehlis-sünne* adıyla ihtisar etmiş, bu muhtasar üzerinde Abdullah Sâlih el-Müşeykîh, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye'de (Külliyetü usûli'd-dîn) yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1405/1985). Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidî de eser üzerinde doktora çalışması yapmış (1402, Câmîatü Ümmî'l-kurâ külliyyetü's-şerîa) ve bunu dokuz cilt halinde yayımlamıştır (Riyad 1405-1415/1985-1994). 2. *Kerâmâtü evliyâ'illâh*. Müellifin akaide dair eserini ikmal eder mahiyetteki bu çalışmanın bir nüshası Almanya'da Leipzig Kütüphanesi'nde (Leipzig, nr. 318/2), bir bölümü de Chester Beatty Kütüphanesi'nde (nr. 4644/1) bulunmaktadır (Sezgin, I, 501). Kitap, *Muhtasaru Kerâmâtü evliyâ'illâhi 'azze ve celle* adıyla Ebû Muâz Mahmûd b. İmâm b. Mansûr tarafından ihtisar edilerek neşredilmiştir (yk. bk.). 3. *Esmâ'ü ricâlî's-Şaḥîḥayn* (*Ma'rifetü esmâ'i men fi's-Şaḥîḥayn*). Günümüze ulaşmamakla birlikte Zehebî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi müellifler özellikle *Şaḥîḥayn*'da rivayeti bulunan çeşitli râviler hakkında bu eserden yararlanmışlardır (Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 445-446; İbn Hacer, I, 239-240, 311; II, 201, 241; III, 156, 237; VII, 215). Kehhâle'nin *Kitâbü Ricâlî's-şahâbe* adıyla müellife nisbet ettiği çalışmada da muhtemelen aynı eserdir. 4. *el-Emâlî. Mecâlis* adıyla kayıtlı, VII. (XIII.) yüzyılda istinsah edilen birkaç meclise ait bir cüzü ile kırkinci meclise ait diğer bir cüzü Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 63, 68). 5. *Şerhu Kitâbi 'Ömer b. el-Hattâb*. Hz. Ömer'in Şam melikiyle yaptığı bir anlaşma üzerine ona gönderdiği mektubun şerhi olduğu anlaşılan

eserden İbn Kayyim el-Cevziyye iktibaslarında bulunmuştur (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehlis-sünne ve'l-cemâ'a* (nşr. Ahmed Sa'd Hamdân), Riyad, ts. (Dâru Tayyibe), neşredenin girişi, I, 69-101, 128-130; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 70-71; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 669; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 34; Zehebî, *Tezkiretül-hüf-fâz*, III, 1083-1084; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 419-420; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 445-446; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Aḥkâmü ehlî'z-zim-me* (nşr. Subḥî es-Sâlih), Beyrut 1403/1983, I, 744, 749, 752, 761-764; İsnevî, *Ṭabakâtü's-Şaḥî'îyye*, II, 366; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 25; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 239-240, 311; II, 201, 241; III, 156, 237; VII, 215; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, II, 504; Brockelmann, *GAL*, I, 192; *Suppl.*, I, 308; Sezgin, *GAS*, I, 501, 513; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 29, 31, 352, 365.

İBRAHİM HATİBOĞLU

LÂLELİ KÜLLİYESİ

İstanbul'da

XVIII. yüzyılda inşa edilen külliye.

Sultan III. Mustafa tarafından 1174-1177 (1760-1764) yılları arasında yaptırılan külliye cami, imaret, çarşı, dükkânlar, çeşmeler, sebîl, türbe, medrese, han ve mumhaneden oluşmaktadır. Daha sonra külliye bir de muvakkithâne ilâve edilmiştir. 15 Muharrem 1178 (15 Temmuz 1764) tarihli vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 642 numaralı defterde kayıtlıdır. Adını Lâleli Baba denilen bir velî türbesinden alan külliyenin inşasına hassa başmimarı Kara (Hacı) Ahmed Ağa tarafından başlanmış ve Mehmed Tâhir Ağa tarafından tamamlanmıştır. 1782'deki yangında külliyenin bazı dükkânları yanmış, harap olan cami 1197 (1783) ve 1262 (1846) yıllarında tamir edilmiştir. Külliye yapılarından medrese günümüze ulaşmamıştır.

Farklı yönlerde yuvarlak kemerli dört kapı ile geçişi sağlanan büyük bir dış avlunun ortasında yer alan cami fevkanî olup taş ve tuğla örgülü almasıık duvarlara sahiptir. Harimi sekiz destekli büyük bir kubbe ile örtülü caminin önünde şadırvanlı revaklı bir avlu bulunmaktadır. Üç yönde yelpaze biçiminde düzenlenmiş merdivenlerle ulaşılan avlu kapıları yanlarda sütun, köşeli pilastr, başlık ve silmelerle hareketlendirilmiş olup yuvarlak kemerli açıklıklara sahiptir. Avluda sütunlara oturan yuvarlak kemerli revaklar on sekiz kubbe ile örtülmüştür. Alt sırada dikdörtgen, üst sırada yuvarlak kemerli pencereler vardır. Beş kubbeli son cema-

at yeri ortasında cümle kapısı, iki yanda da caminin dışında yer alan galerilere geçişi sağlayan birer kapı bulunmaktadır. Her üç kapı yuvarlak kemerli açıklıklıdır. Cümle kapısı pilastr ve silmelerle düzenlenmiş, üstte "C-S" kıvrımlı bir taçla süslenmiştir. İki yanda yer alan mihrap nişleri oval formlu geçişlere sahiptir. Üstteki balkonlar (mükebbireler) "C-S" kıvrımlı, oval biçimli taş konsollara oturmaktadır. Caminin iki yanında yer alan sofalar ikişer aynalı tonoz ve ikişer oval kubbe ile örtülüdür. Mermer sütunlara oturan ve on iki yuvarlak kemerle dışa açılan sofaların kible duvarlarında birer mihrap nişi vardır.

Cami harimine biri mihrap ekseninde, ikisi kuzeyde yan sofalara açılan üç yuvarlak kemerli kapıyla geçilmektedir. Harim kible istikametinde dikine yerleştirilmiş ve mihrap yönünde biraz genişletilmiştir. Mekânı örten ana kubbe sivri kemerler üzerine oturan ve ikisi kuzeyde serbest, ikisi mihrap sofası köşelerinde, dördü yanlarda duvar yüzeylerinde toplam sekiz pâyeye taşınmaktadır. Bu kubbe dördü köşelerde, ikisi mihrap ekseninde olmak üzere altı yarım kubbe ile desteklenmiştir. Mihrap önündeki ve kuzeydeki yarım

Lâleli Camii'nin inşa kitâbesi ve içinden bir görünüş

